

ВАЛЕНТИНА ШАНДРА
Институт історії України
Національної академії наук України

**Чинники зростання ролі жінок
у суспільному житті України (1880-ті рр. – початок ХХ ст.)**

Серед чинників, які вплинули на зростання ролі жінок у суспільному житті найголовнішим виявилася все ж освіта, яка хай і поволі, але сприяла формуванню нового типу жінки. Тієї, яка не бажала обмежувати себе сімейним колом, а хотіла брати активну участь у громадському житті, змінюючи його на краще. Завдання цієї розвідки полягає в тому аби простежити як шляхом здобуття освіти жінка набула ваги в суспільстві та яку нішу внаслідок цього вона там зайняла. Аби з'ясувати цю наукову проблему доводиться звертатися до ролі держави в становленні жіночої освіти та виявляти мотивації найширшого кола жінок, які намагалися через освіту реалізувати себе, свій потенціал аби здобути якнайширші громадянські права.

Система освітніх жіночих інституцій, що творилася впродовж першої половини 19 століття в українських губерніях Російської імперії, передбачала централізоване державне керівництво. Проте державна опіка не була надто строгою, бо жіноча освіта розосереджувалась у кількох відомствах – Міністерстві народної освіти, Відомстві імператриці Марії, згодом – духовного відомства¹, які спиралися не стільки на державну, як на приватну ініціативу у заснуванні та забезпеченні коштами дівчачих шкіл. На відміну від чоловічих, якими держава опікувалася куди більше через забезпечення кадрами цивільної і військової служби, жіночим вона приділяла менше ува-

¹ Святійший Синод уклав статут для єпархіальних дівочих гімназій 1868 р., згідно з яким навчання там було семирічним та й програма наближалась до жіночих гімназій.

ги, а тому ті розвивалися у вільнішій атмосфері. На зміст освіти впливало розуміння владою, самим суспільством та врешті й жінками власного призначення, а тому вона менше на початковому і значно більше на середньому рівні охоплювала переважно дівчат з вищих станів і за суттю покликана була підготувати їх до домашнього, сімейного життя², й лише частково – до публічного, яке обмежувалося виїздами на святкові заходи у супроводженні чоловіків тощо. Достатньо навести приклад, що навіть Михайло Драгоманов, який мав величезний вплив на формування поглядів молодшої генерації кінця XIX ст., не схвалював громадської діяльності своєї сестри Олени Пчілки, вважаючи, що місце жінки – в хаті із дітьми³.

Навчальні програми жіночої школи активізували виховну функцію освіти, яка поєднувалась з гуманітарним її наповненням, передовсім словесним та моральними аспектами виховання. Серед нижніх станів потреба в жіночій освіті приживалася більш повільно. При відкритті жіночої школи в Бердянську 1860 р. заява надійшла лише від однієї особи, якою виявилась дівчинка-сирота і аби підтримати її начальник міста і порту урочисто при відкритті школи оголосив, що та буде утримуватися за його власний рахунок⁴.

Як би це не здавалося парадоксальним, до реформування жіночої освіти верховна влада вдалася раніше, ніж до чоловічої, адже статут юнацьких гімназій і прогімназій було прийнято 1864 р. Положення про жіночі училища Міністерства народної освіти було розроблене 1858 р.⁵, згідно з яким ті діяли впродовж трьох років, «в виде опыта», після чого отримали повноцінний законодавчий акт 1860 р. – Положення про жіночі училища відомства Міністерства народної освіти. Там вказувалась мета їх заснування: надання «ученицам того религиозного, нравственного и умственного образования, которого должно требовать от каждой женщины, будущей матери семейства»⁶. Визначався також перелік предметів та об'єм знань, для чого ті

² В. Шульгин, *История университета Св. Владимира*, Санкт-Петербург, 1860. – [Репринтне видання], Київ, 2010, с. 5.

³ М. Богачевська-Хомяк, *Білим по білому: Жінки в громадському житті України 1884–1939*, Київ, 1995, с. 59.

⁴ В. К. Крыжановский, *Дневники*, в: К. Баханов, И. Лыман, *Бердянск в дневниках титулярного советника В. К. Крыжановского*, Запорожье, 2002, с. 96.

⁵ *2Полное собрание законов Российской империи* (2ПСЗ), СПб., 1860, т. 33, отд. 1: 1858, № 33221.

⁶ 2ПСЗ, СПб., 1862, т. 35, отд. 1: 1860, № 35780.

поділялися на дві категорії – обов'язкові і необов'язкові. Серед обов'язкових в училищах першої категорії запроваджувалися географія і історія загальна і російська та основи природничої історії і фізики, яких раніше дівчатам не викладали. Держава передбачала заснування училищ у тих містах, де громадськість і приватні особи могли забезпечити їх коштами та передавала їх у відання імператриці Марії Олександрівни. За десятиріччя такі школи були відкриті у всіх губернських та розвинутих містах України, зокрема Одесі, Феодосії, Сімферополі, Змієві, Богодухові, Ананьєві⁷. Остання, скажімо, утримувалася коштами повітового земства та міщанами міста Ананьєва Херсонської губернії⁸.

Серед них були й ті, що засновувалися на виняткових умовах, серед них – Миколаївське училище для доньок нижніх чинів морського відомства, котре повністю утримувалося за державний рахунок. Впроваджене там навчання ремесел – башмачного, щіткового та парусного – було замінено 1875 р. на вишивання та жіночу кравецьку майстерність⁹.

Наступним законодавчим актом – Положенням про жіночі гімназії і прогімназії Міністерства народної освіти від 24 травня 1870 р. – жіноча освіта оголошувалась всестановою, без оглядки на віросповідання. У першій його публікації йшлося про те, що на відміну від попередніх жіночих шкіл, що призначалися для дітей дворян і чиновників, у нових гімназіях освіти зможуть отримувати дівчата середнього стану¹⁰. Цікаво, що апробація цих закладів відбулась у Києві, Немирові, Білій Церкві і Златополі, де ті засновувалися на рік раніше, ніж по всій імперії¹¹. Першою була заснована 6-ти класна гімназія у Києві, бо для неї місцевий губернатор І. І. Фундуклей благодійно передав кам'яні будинки та щорічно вносив 1200 руб. Утримувалися нові жіночі заклади за рахунок держави, громадських і приватних коштів, зокрема і за навчання. Загальноосвітній курс та об'єм предметів хоча й не зрівнювався з курсом чоловічих гімназій, але значно підвищувався у порівнянні з попередніми. Тут вперше дівчата отримували

⁷ *Сборник постановлений по Министерству народного просвещения*, СПб., 1871, т. 4: 1865–1870, с. 236, 439, 537, 1012, 1081, 1105.

⁸ 2ПСЗ, СПб., 1876, т. 48, отд. 1: 1873, № 51999.

⁹ 2ПСЗ, СПб., 1875, т. 47, отд. 1: 1872, № 50872; СПб., 1877, т. 50, отд. 1: 1875, № 54630.

¹⁰ *Сборник постановлений по Министерству народного просвещения*, СПб., 1871, т. 4: 1865–1870, с. 1636.

¹¹ *26 мая 1869 г. Положение о женских гимназиях и прогимназиях в губерниях Киевской, Подольской и Волынской*, в: 2ПСЗ, СПб., 1873, т. 44, отд. 1: 1869, № 47131.

фахову освіту, яка залежно від успіхів, поділялася на чотири кваліфікаційні категорії. До вищої – належало звання домашньої наставниці, яке присвоювалося тим гімназисткам, котрі нагороджувалися золотими і срібними медалями й закінчували восьмий педагогічний клас, де здобували основні поняття про виховання та його методи. Тим, що пройшли загальний гімназійний курс без медалей та навчалися на додатковому курсі, присвоювалося звання домашньої учительки. Ті, що закінчували лише загальний курс отримували право вчителювати у народних школах. Впроваджувалася ще одна кваліфікаційна норма – помічниця учителя будь-якої початкової школи, яка присвоювалася вразі наявності похвального свідоцтва з прогімназії або перших трьох класів гімназії¹².

Громадськість досить активно почала перейматися освітою своїх дочок, свідченням чого стало заснування іменних стипендій, серед яких стипендія в пам'ять покійної начальниці Харківської гімназії Тетяни Зібер¹³. У Кам'янці-Подільському ще напередодні відкриття гімназії жителі на відсотки із зібраних коштів від концертів та спектаклів (400 руб.) заснували стипендію ім. генерал-лейтенанта Сухотіна, який як губернатор краю клопотався про відкриття жіночої гімназії в губернському місті¹⁴. У Сімферополі відсотки із зібраних по підписці 325 руб., використовувалися на придбання підручників і посібників одній з учениць. Стипендія ця іменувалась в пам'ять «девицы» Єлизавети Калимахи, покійної доньки місцевого начальника жандармерії. Ця нова практика витісняла ще недавно існуючу традицію – заповідати кошти духовним храмам. Більше того, якщо значна частина жіночих закладів отримувала назву «Маріїнських», в честь імператриці, то забезпечені особи, виділяючи значні кошти, претендували аби їх ім'я присвоювалося жіночим закладам. Поміщик Змієвського повіту Харківської губернії, дійсний статський радник Донець-Захаржевський отримав таке право, бо виділив жіночій школі м. Змієва на перше облаштування 1 тис. , а згодом ще 4 тис. руб.¹⁵ Ім'я графа Блудова носило й жіноче училище у м-ку Острозі Волинської губернії¹⁶.

¹² 2ПСЗ, СПб., 1874, т. 45, отд. 1: 1870, № 48406.

¹³ 2ПСЗ, СПб., 1875, т. 47, отд. 1: 1872, № 50604.

¹⁴ 2ПСЗ, СПб., 1868, т. 41, отд. 1: 1866, № 43122.

¹⁵ 2ПСЗ, СПб., 1871, т. 42, отд. 2: 1867, № 44895.

¹⁶ 2ПСЗ, СПб., 1876, т. 49, отд. 2: 1874, № 53692.

Щороку збільшувалося число осіб з середньою освітою, що зафіксувала й статистика, яку адміністрація пояснювала, що та зростає, особливо у 1880–1890-х роках, за рахунок жіночих гімназій. Проте навіть кожна з них не могла забезпечити всіх спраглих отримати середню освіту. Волинський губернатор констатував 1879 р., що до жіночих навчальних закладів подано 241 заяву, а зараховано було лише 161 особу¹⁷. Аби задовольнити попит дівчат на освіту дозволено засновувати привітні жіночі гімназії. На початку 1880 р. у 9-ти українських губерніях діяло біля 90 середніх жіночих навчальних закладів різних типів, в яких навчалося близько 19 тис. осіб, на початку ХХ ст. їх кількість збільшилася до 185 лише міністерських гімназій, учнівський контингент яких становив понад 54 тис. осіб¹⁸.

У спогадах самі жінки чудово описали свою потребу в освіті. Післяреформений час наповнився загальним оновленням та піднесенням, ентузіазмом і жадобою діяльності, й саме він покликав жінок до суспільної праці, що ставала своєрідним виміром жіночої свободи і незалежності. Одна з стенографісток Харківської судової палати відзначала, що саме незалежною працею вони відстоювали свою особисту незалежність і гідність. Сама вона скористалася стенографічними курсами при університеті, що їх було відкрито внаслідок запровадження головою Харківської судової палати бароном Торнау німецької системи стенографування, прилаштованої до російської мови¹⁹.

Аби отримати незалежність від чоловіка чи батька родини жінкам йшлося про зміну соціального становища, забезпечення себе матеріально й універсальним засобом для досягнення цього обиралася освіта. Її середній рівень забезпечував дівчатам право педагогічної діяльності, яку вони для себе й обирали.

Згідно логіки набуття знань само собою постало питання про здобуття дівчатами вищої освіти, яку ті за браком такої в Росії почали здобувати в Європі, і зокрема в Цюриху, університет якого не відмовляв їм у навчанні,

¹⁷ Центральний державний історичний архів України (ЦДІАК України), ф. 442, оп. 533, спр. 158, арк. 72.

¹⁸ О. О. Драч, *Жіноча освіта в Україні*, в: *Енциклопедія історії України*, Київ, 2010, т. 7 (Мл-О), с. 645.

¹⁹ Юл. К-н, *На розвалинах старого суда, Вестник Европы*, Санкт-Петербург, 1906, кн. 4, с. 221–232. Ось як вона передала своє розуміння веління часу: «Всё освобождалось: миллионы рабов, общественные учреждения и интеллигентные женщины. Изнеженные, избалованные, богатые, титулованные, бедные, мы бросив свои дворянские гнезда, стали работать в магазинах, библиотеках, редакциях, судебных канцеляриях, швейных мастерских».

тоді як вдома їм було заборонено навіть вільнослухачками відвідувати університетські лекції. Цюрихська жіноча колонія з 103 особами, у складі якої було 30 осіб з Новоросійського краю, 13 – з Південного-Західного і Малоросії, змусила верховну владу створити урядову комісію у складі міністрів внутрішніх справ, народної освіти і головного начальника III відділу власної його імператорської величності канцелярії для з'ясування причин їх від'їзду до Цюріха. Крім освітніх запитів та зауважила, що жіноче питання вбирає в себе утопічне, майже революційне, зрівняння прав жінки з правами чоловіків. Комісію вразив жіночий нігілізм, порушення спокою, правопорядку, норм елементарної порядності, процвітаням в їх середовищі «вільного кохання» з запереченням сімейних цінностей. Останнє змусило членів комісії критично проаналізувати стан жіночої освіти в Росії та запропонувати серйозні урядові заходи, аби спрямувати жіночий рух у потрібне державі річище. Йшлося про розширення можливостей займати жінкам посади не лише педагогів, а й телеграфістів, служити на залізниці, пошти і банках. Більше того, комісія з'ясувала, як з подібного становища виходила Європа та запропонувала використати німецький досвід. Зокрема, йшлося про вищий жіночий навчальний заклад ліцей Вікторії (Victoria-Lyceum), відкритий в Берліні 1867 р. та інші жіночі ліцеї, програми яких наближалися до університетів та в яких викладання забезпечувала університетська професура. За розумінням комісії подібні до німецьких ліцеїв слід було відкрити жіночі заклади і в Росії, спершу лише у двох столицях²⁰.

Перші Вищі жіночі курси були приватними і не гарантували тих прав, що надавали університети юнакам після їх закінчення. Передбачалося що отримані знання на Вищих жіночих курсах у Києві (1878 р.) дозволять слухачкам викладати у старших класах середніх навчальних закладів. Однак цього не трапилося, й Курси, хоча й надавали додаткову освіту, але курсистки не могли нею сповна скористатися в професійному відношенні. Навіть коли дворічний курс навчання було замінено на чотирирічний, він не вплинув на професіоналізацію цього єдиного в Україні вищого навчального закладу для жінок. Заснування курсів та збуджена ними громадська атмосфера, насторожене відношення до них влади створювали додаткові імпульси для молоді, які намагалася наперекір їй підтримати жіночий заклад своєю участю. Частина з них пішла на курси, віддаючи данину моді, новим

²⁰ Інститут рукопису Національної бібліотеки України НАНУ, ф. I, 14220: Рішення урядової комісії від 19 травня 1873 р.

віанням, інші – справді потребували знань. Вимоги про відкриття таких же курсів у Харкові та Одесі залишилися безрезультатними та й самі Київські курси, незважаючи на тисячне число слухачок, були зачинені 1889 р.

Друга громадська хвиля за відновлення вищої жіночої освіти розпочалася з Одеси, в якій 1903 р. врешті відкритися жіночі курси. Під час їх повторного відновлення 1906 р. в Києві ті практично повністю повторювали структуру Університету св. Володимира. Було засноване й Медичне відділення, на базі якого 1916 р. створено Жіночий медичний інститут, де протягом п'яти років підготовлено 700 кваліфікованих жінок-лікарів. Навіть більше, на курсах була впроваджена ціла низка дисциплін, відсутніх в університетах, частина з яких була запозичена з програм Київського комерційного інституту²¹. Курси хоча й набули характеру вищої спеціально-педагогічної освіти, переростали своє перше значення.

1917 р. розпочали свою діяльність Катеринославські вищі жіночі курси, боротьба за які була досить тривалою і напруженою. Ідею їх заснування впроваджували, як було практично повсюдно, професори місцевого вищого навчального закладу, у даному випадні Гірничого інституту. Ініціативу засновництва перебрала на себе громадська діячка К. В. Тихонова, яка широко розгорнула збір благодійних коштів.

Паралельно з рухом за право отримати вищу освіту розгорнулася активне відкриття шкіл зорієнтованих на професійну жіночу освіту, серед яких ремісничі і художньо-ремісничі школи, школи рукоділля, крою і шиття, сільського господарства і домоводства. Серед них були й такі, де готували фахівців-кухарок, покоївок, ключниць. Їх засновниками часто були землевласники, які відкривали в своїх господарствах такі та подібні школи аби підготувати кваліфікованих працівників для власних господарств, аби ті були конкурентні в аграрній сфері. Одну з перших таких шкіл для десятиох учениць заснувала 1901 р. власниця маєтку «Вільгор» в Острозькому повіті Волинської губернії вдова Ребезова, яку підтримало Міністерство народної освіти, виділивши їй кошти, незважаючи на заперечення попечителя Київського навчального округ. Той вважав, що школа може обійтися без державної підтримки, оскільки учениці будуть працювати у її власному господарстві²². Гостра потреба в отримання такого характеру знань змусила

²¹ К. Кобченко, *Жіночий університет святої Ольги: Історія Київських вищих жіночих курсів*, Київ, 2007, с. 35, 38, 106–107.

²² ЦДІАК України, ф. 442, оп. 631, спр. 198, арк. 1–3.

відкрити 1900 р. у складі Міністерства народної освіти відділ з організації жіночої професійної освіти, в якому було підготовлено примірні статuti для шкіл побідного спрямування.

Дієвим чинником до наростання жіночого руху, що постав внаслідок революційних подій 1905–1907 рр., була зміна політичної ситуації в Російській імперії, верховна влада якої на вимогу громадськості видала законодавчий акт – «Временные правила об обществах и союзах» від 4 березня 1906 р., внаслідок чого неприбуткові громадські товариства могли відкриватися «без испрошения на то разрешения правительственной власти», на основі примірних статутів, які слід було реєструвати у спеціально створюваних губернських у статутних справах присутствіях, і влада в особі губернатора лише б стежила за дотриманням їхніх положень²³. Соціально активна частина суспільства підтримала жіночий рух, та й він сам чи не найбільше скористався цим законом, засновуючи жіночі організації, щоб допомогти розвивати освіту для жінок як суттєвий засіб змагання за рівноправність. Позбавлені виборчих прав, жінки активно взялися за створення власних товариств, «попечительств», за допомогою яких підтримували жіночий рух за соціальні права, в тому числі і право на освіту. За короткий час було створено цілу мережу товариств, що діяли на принципах рівності членів, самофінансування, виборності та ротації керівних органів, звітності перед членами та контролем за їх діяльністю. Ті займалися конкретними справами – відкривали недільні школи, класи для дорослих, бібліотеки-читальні, влаштовували лекції та читання, літературно-музикальні вечори, видавали популярну літературу.

Часом виділяли кошти на одяг та взуття, сплачували за навчання незаможних учениць. Значною активністю відрізнялися єврейські громади, які за кілька років заснували практично в кожному місті і містечку по кілька жіночих шкіл і училищ, кожним з яких опікувалося товариство, яке збирало благодійні кошти і підтримували ними освіту єврейських дівчат. Товариства активно працювали, про що свідчать їхні звіти, котрі публікувалися і ставали доступними як членам товариств, так і надсилалися в державні органи. Деякі з них, відступаючи від усталеного порядку, друкували у звітах історію заснування, детально вказували розміри внесків та імена дарувальників. Києво-Лук'янівська жіноча практична школа домоводства виникла 1907 р. внаслідок благодійного внеску надвірного радника, інженера

²³ ЗПСЗ, СПб., 1909, т. 26, отд. 1: 1906, № 27479.

О. Ф. Якубенка. Ним дарувалась земельна ділянка місту Києву з умовою, що там буде влаштована школа домоводства з садом і городом. Його ідею підхопила міська дума й допомогла заснувати школу домоводства для дівчат всіх станів християнського віросповідання, які б впродовж трьох років набували практичні знання для ведення присадибних господарств. У школі навчання організовувалося з таких предметів як домоводство (випічка хліба, консервування, маринування, сушіння фруктів, готування їжі, догляд за меблюю, одягом тощо), рукоділля (крій, шиття, штопання, вишивання). До спеціальних предметів відносилися й птахівництво, тваринництво, молочне господарство, бджільництво, огородництво і садівництво²⁴. Такі та подібні школи виявились досить популярними не лише серед незаможних прошарків суспільства, а й середніх. Скажімо, донька відомого київського історика й архівіста М. І. Каманіна, Катерина, здобувши освіту у Фундуклеєвській гімназії, працювала учителем у навчальних закладах, а у 1917–1918 рр. закінчила курси крою, шиття та чоботарства²⁵, аби матеріально підтримати родину.

Різноманітні, хоча й не чисельні за складом товариства допомоги відкривалися практично для кожного навчального закладу, як наприклад, Товариство допомоги нужденним вихованцям Другого київського жіночого училища духовного відомства (1903 р.). Типовим був статут 1913 р. Новоград-Волинського товариства допомоги («вспомоществования») жіночої шестикласної прогімназії Жуковської. У ньому визначалися види допомоги, як от: внесення плати за навчання, надання посібників або їх придбання за дешевою ціною, забезпечення одягом, взуттям, харчуванням, і навіть квартирою. Більше того, таке ж товариство для підтримки Житомирської жіночої гімназії Овсянникової, крім названого, записало у своєму статуті ще й надання успішним ученицям допомоги вразі продовження навчання у вищій школі²⁶. Багатофункціональність, соціальна спрямованість, ефективність та популярність свідчать про прагнення суспільства звільнитись від надмірної державної опіки шляхом створення власних об'єднань та спілок.

Стабільність, економічна незалежність, а також поява вільного часу сприяли заснуванню жіночих об'єднань за інтересами, культурно-розва-

²⁴ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 642, спр. 48, арк. 184–185.

²⁵ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Незабутні постаті: довідкове видання. – К., 2005. – С. 213.

²⁶ ЦДІАК України, ф. 442, оп. 636, спр. 647, ч. 10, арк. 857, 961.

жальних, певною мірою екстравагантних. У статуті Київського жіночого клубу, що його підготували 1911 р. гр. А. К. Плятер, С. Ф. Рутковська, Н.І. Довнар-Запольська та ін., вказувалась мета – сприяти приємному і корисному спілкуванню, а також поліпшувати матеріальні та морально-етичні умови для своїх членів. Для цього клуб випишував пресу, влаштовував літературні, музикальні та танцювальні вечори для своїх членів та власних дітей. Обумовлювалися засоби існування клубу – внески, благодійні надходження, прибутки від вечорів. До екстравагантних годилося віднести товариство колишніх вихованців Київської фундукліївської гімназії, яке створювалося для спілкування вихованців одного з перших жіночих училищ в Україні, а також для поновлення їхніх зв'язків з гімназією.

Багато жіночих товариств засновувалися для того аби об'єднати свої зусилля та матеріальні можливості для відкриття вищих жіночих курсів. Саме так були засновані Курси у Харкові 1907 р. Катеринославські вищі жіночі курси, відкриті 1916 р., перейшли в підпорядкування Товариству сприяння жіночій освіті і набули статусу вищого навчального закладу з університетською програмою навчання. На початку 1917 р. до них на навчання прийшло 134 особи.

Нехай поступово, значне число жінок, завдячуючи спеціальній професійній освіті, починають отримувати права державної служби. З 1870-х років «лица женского пола» обіймали посади головних виховательок, виховательок, доглядачок, класних дам і учительок в жіночих гімназіях, прогімназіях та училищах з правом пенсійного забезпечення²⁷. 14 січня 1871 р. за поданням міністра юстиції К. І. Паніна Олександр II визначив коло «корисної» для державної і громадської служби жінок. Вони могли ставати акушерками, сестрами милосердя у фельдшерських і віспопрививочних пунктах та аптеках. Указ вимагав сприяння жінкам на педагогічному поприщі, а також дозволяв службу сигналістками і телеграфістками на телеграфі. Проте категорично заперечував проти обіймання канцелярських посадах в громадських і державних установах, навіть по найму, де служба могла бути як виборною так і призначуваною²⁸.

²⁷ 2ПСЗ, т. 49, отд. 1:1874, СПб., 1876, № 53197.

²⁸ 14 января 1872 г. *О допущении женщин на службу в общественные и государственные учреждения*, 2ПСЗ, т. 46, отд. 1: 1871, СПб., 1874, №49137.

1898 р. Державна рада імперії надала звання «жінка-лікар» тим з них, хто витримав екзамен в університетах й Військово-Медичній академії Росії з можливістю пенсійного забезпечення²⁹.

Підведемо підсумки. Освіта, яку жінки отримали внаслідок реформування суспільного життя в Україні, впродовж кількох десятиліть здійснила значний поступ. Вона перестала бути набутком лише привілейованого стану, значно розширивши власне соціальне середовище. Із станової вона набула всестанового характеру. Значні зміни сталися із змістом жіночої освіти, вона від обмежених знань переросла до загальноосвітнього рівня, набуваючи одночасно професійного характеру. Набуті знання виявились активним каталізатором для зародження потужного жіночого руху, який у своїй більшості також спрямовувався на вдосконалення змісту і форми жіночої освіти. Внаслідок цього жінки, отримавши фахові знання, займали важливі місця у таких сферах як педагогічна діяльність та побутове обслуговування. Для спрямування в державних та громадських інтересах жіночої активності влада наприкінці XIX і особливо на початку XX ст. заохочує жінок, надаючи їм діяльності елементів державної служби.

GROWTH FACTORS OF THE ROLE OF WOMEN IN PUBLIC LIFE OF UKRAINE (1889 – EARLY 20TH CENTURY)

SUMMARY

The article describes the increasing role of the Ukrainian women in the political life in the late nineteenth and early twentieth centuries in the western provinces. This was due to widespread (after 1870) and better education of girls, despite the continuing elitism of female education. Graduates of junior high education were given the opportunity to work as teachers in schools of a lower type. The spread of female education reduced the belief that girls should be prepared exclusively for the role of wives and mothers. The government was not interested in female education, hence less control conducted to greater freedom in composing the content of the curricula. Education of wider social circles resulted in gradual emancipation of women, who noticed new areas for their activity at work and on the political scene.

Translated by Malgorzata Mika

²⁹ ЗПСЗ, СПб., 1901, т. 18, отд. 1: 1898, № 15135.